

***Emile* uudella vuosituohannella: Näkemyksiä Rousseauin *Emilestä* 2000-luvun suomalaista kasvatuskontekstia vasten peilaten**

Jonne Talonen

Johdanto

Maineikkaan geneveläisfilosofin Jean-Jacques Rousseauin (1712–1778) kasvatusteos *Emile, eli kasvatuksesta*¹ (1762/2019a) on kenties yksi merkittävimpiä modernin ajan kasvatustieteen teoksia. Kasvatustieteilijä John Darling (1993) on jopa väittänyt, että nykyaikainen kasvatusteoria on kokonaisuudessaan vain joukko alaviitteitä Rousseauin kasvatustieteen ajatteluun. *Emilen* voidaankin kenties monilta osin katsoa olevan aikaansa edellä. Vaan onko Rousseauin ajatuksilla todella sijaa 2000-luvun kasvatuskontekstissa? Tässä esseessä tarkoitukseni on avata ja arvioida varsin yleisellä ja kokonaisvaltaisella tasolla Rousseauin ja tämän kasvatusteoksen mahdollisia meriittejä suhteessa nykyaikaiseen kasvatukseen. Missä Rousseauin voidaan ajatella onnistuneen? Onko tilaa myös kritiikille?

Rousseauin teos on ilmestynyt vuonna 1762 eli yli 250 vuotta sitten. Se, että luemme ja käsittelemme tätä teosta yhä tänäkin päivänä, on tosiasiallisesti meriitti jo itsessään. Se myös tarkoittaa, että Rousseauin näkemykset siitä, mitä on oikea kasvatust, on varmasti tulkittu ja selitetty jo moneen kertaan. Siispä en asetakaan esseeni tavoitteeksi pyrkiä osoittamaan jotain uutta ja mullistavaa. Kyseessä on ainoastaan oma, nöyrä ja lyhyt tulkintani sen perusteella, miten olen teoksen itse ymmärtänyt ja toisaalta mitä nykyajasta sen kasvatustparadigmoineen käsitän. Tavoitteenani onkin oikeastaan vain suhteuttaa Rousseauin ajatuksia oman aikamme kasvatustparadigmoihin ja pohtia näiden arvoa siitä näkökulmasta.

Kasvatust nykyään

Koska pyrin suhteuttamaan Rousseauin ajatuksia nykyajan kasvatustparadigmoihin, on syytä selvittää, mitä nämä paradigmat ovat. Mitä oikeastaan on kasvatust nykyään? On kuitenkin varsin vaikea löytää kokonaisvaltaista kaiken kiteyttävää 2000-luvun kasvatustfilosofiaa, joten otankin tarkasteluun Opetushallituksen toimittaman perusopetuksen opetustsuunnitelman. Voimassa olevan opetustsuunnitelman voidaan ajatella kokoavan tuoreimmat kasvatustsihanteet, päämäärät ja keinot. Tästä syystä pidän sitä soveliaana reflektiopintana Rousseauin ajatusten tarkasteluun.

Kasvatustuksen arvopohjana on ihmisen ainutlaatuisuus sekä ihmisten välinen yhdenvertaisuus. Kasvatustusta ihmisyhteen kuvataan pyrkimyksenä totuuteen, hyvyyhteen ja kauneuteen, sekä oikeudenmukaisuuteen ja rauhaan. Ristiriita näiden pyrkimysten ja vallitsevan todellisuuden välillä tunnistetaan. Erillisinä nostoina kasvatustuksen arvopohjaksi mainitaan lisäksi kulttuurinen moninaisuus rikkautena sekä ekologisten elämäntapojen edistäminen, jotka lienevät kuvastavan ajallemme ominaisia haasteita sekä näihin haasteisiin vastaamista. Kasvatustuksen tavoitteena on sivistynyt ja aktiivisesti konstruktiiivinen yhteiskunnan jäsen, jolla on laaja-alainen osaaminen. Kasvatustuksen ja

---

¹ Jatkossa käytän teoksesta pelkkää termiä *Emile*, kursivoituna, erotuksena teoksessa esiintyvään saman nimiseen päähenkilöön, Emileen. Rousseauin alkuperäinen julkaisu ilmestyi ranskaksi nimellä *Émile ou De l'éducation* ja toisinaan heittomerkki E:n päällä on säilynyt myös käännöksissä. Koska omassa englanniksi käännetyssä lähdetekstissäni heittomerkki on jätetty pois, olen harkitusti tehnyt samoin myös tässä esseessä.

opetuksen tulee olla monipuolisesti osallistavaa. Kasvatuksen arvoissa, ihanteissa ja päämäärissä on voimakkaasti läsnä kasvu ja oppiminen ennen kaikkea jokaiselle kuuluvana oikeutena. Käytännöistä on havaittavissa tietynlainen lapsilähtöisyys, sillä kaiken keskiössä on itse oppija kykyineen ja tarpeineen. Opetus on myös järjestetty eräänlaisiin kehityskausiin, sillä perusopetuksen yhdeksänportainen luokkajärjestelmä on jaettu siten, että vuosiluokat 1 ja 2 muodostavat yhden kokonaisuuden, luokat 3–6 toisen ja luokat 7–9 kolmannen. Näissä kaikissa ”kausissa” on hieman eri sisällöt ja painotukset, jotka kuvastavat oppijan valmiuksia ja tarpeita. (Opetushallitus 2014.)

Opetussuunnitelman lisäksi haluan nostaa esille kaksi aikamme julkisesta kasvatustaloudesta nousevaa problematisointia. Esimerkiksi Ella Sihvonen (2016) on tutkinut yhteiskunnallista huolta vanhemmuuden murenemisestä 2000-luvulla. Tutkimuksessa nousee esiin, että kasvatusvastuu tuntuisi siirtyneen vanhemmilta julkisille instituutioille, mutta samaan aikaan kasvatusammattilaisten ei pidä ylentää itseään vanhemman yläpuolelle, eli puhutaan niin sanotusta kasvatuskumppanuudesta. Paradoksaalisesti kasvatusvastuuta haluttaisiin julkisessa keskustelussa siirtää ”takaisin” vanhemmille, mutta samalla luottamus vanhempien kykyihin kasvattaa on vähäistä. Postmodernista nykyajasta kertoo myös yhteiskunnallisesti jaetun kasvatuksen arvopäämäärän uupuminen. Tätä voitaneen pitää yhtenä kasvatusongelmana. Toisena kasvatusongelmana voidaan pitää lasten liikunnan vähäisyyttä, joka ei vastaa liikuntasuosituksia vaikuttaen lasten terveyteen heikentävästi (Kokko & Martin 2023). Myös erityisesti juuri luonnossa liikkuminen on liian vähäistä ja se onkin korvautunut esimerkiksi liiallisella ruutuajalla (Hakanen, Myllyniemi & Salasuo 2019). Toisin sanoen aikamme kasvatus ilmentää joiltain osin eräänlaista passiivisuutta, opetussuunnitelman ihanteista huolimatta.

Jean-Jacques Rousseau

Ennen kuin voimme varsinaisesti aloittaa itse *Emilen* käsittelyn, pidän tarkoituksenmukaisena avata lyhyesti henkilöä sekä aikakautta teoksen taustalla, jotta voimme paremmin tarkastella teosta oikeassa kontekstissa. Rousseau syntyi vuonna 1712 Genevessä keskiluokkaiseen perheeseen. Äidin kuollessa synnytyksen jälkeisiin komplikaatioihin, vastasi pojan kasvatuksesta tämän isä ja muut sukulaiset. Rousseau lähti ”maailmalle” jo 16-vuotiaana. Hän eli niin kutsuttuna valistusajana, jolloin korostettiin tietoa, järkeä ja hyötyä sekä esimerkiksi kansalaisvapautta ja -oikeuksia. Valistusajalle ominaista oli myös usko jatkuvaan edistykseen ja kehitykseen. Jumala ja uskonto eivät olleet enää edellytyksiä hyveellisyyteen. Vaikka Rousseau monilta osin omaksuikin aikansa intellektuellit ajattelutavat ja -mallit haastaen esimerkiksi kirkon asemaa² ja puolustaen ihmisten³ välistä tasa-arvoa, aiheutti hän pahennusta hylätessään jatkuvan edistyksen ideaalin. Rousseau koki, että ihminen oli luonnostaan hyvä ja ainoastaan yhteiskunnan vaikutuksesta ihminen pilaantui. Ajatus ”jalosta villistä” ei monelle sopinut; sen lisäksi, että se soti kirkon perisyntin dogmia vastaan, pidettiin sitä myös paheksuttavana filosofisissa piireissä. (Esim. Kenny 2010, 571–573; Simpson 2007, 1–29.)

---

² Rousseau (1762/2019a, 257) esimerkiksi tunnistaa, että ”oikea” uskonto on viimekädessä maantieteellinen seikka; avaan tätä ja muuta Rousseauin uskontokritiikkiä lisää myöhemmin.

³ Kenties paremminkin miesten välistä tasa-arvoa; *Emilestä* voimme huomata Rousseauin naiskäsityksen olevan mieheen nähden jokseenkin alistainen. Myös tästä lisää myöhemmissä luvuissa.

Rousseau oli kaikin puolin ristiriitainen hahmo ja omalaatuinen ajattelija. *Emile* on yhäkin vaikuttava kasvatustieteen klassikko, ja silti Rousseau vei kaikki viisi lastaan orpokotiin äidin vastusteluista huolimatta. Hän piti tunteita yhtä tarpeellisena ja ihmisyydelle oleellisena kuin järjelläkin ja asettui siis tässäkin suhteessa vastavirtaan muiden aikalaistensa kanssa. Yhteiskuntafilosofiassa Rousseau sovelsi Thomas Hobbesin ja John Locken tapaan yhteiskuntasopimuksen mallia, jossa luonnontilassa elävät ihmiset sopivat keskenään valtion periaatteista. Kuitenkin siinä missä Hobbes ja Locke näkivät luonnontilan kaaoksena ja turmiona, Rousseau koki luonnontilan olevan turmeltumaton ja korruptoitumaton, vain sivilisaatio tekee ihmisistä petoja. Rousseau oli myös ensimmäisiä merkittäviä yksityisomaisuuden kritisoijia. Hän muotoili asian niin, että kun ihmiset alun perin solmivat yhteiskuntasopimuksen, vahvat ja rikkaat huijasivat heikompia ja yhteiskunta on siksi perustavanlaatuisesti epäoikeudenmukainen. (Esim. Rousseau 1762/2019a; Rousseau 1762/2019b; Kenny 2010, 571–573; Simpson 2007, 1–29, 69, 124–125.) Rousseau myös kritisoi ihmisten itsekeskeisyyttä ja sitä, kuinka itsensä rakastaminen (*amour de soi*) itsensä säilyttämiseksi oli sivilisaation myötä muuttunut itserakkaudeksi (*amour-propre*), joka ilmentyi vertailuna ja turhamaisuutena (esim. Rousseau 1762/2019a; Warner 2015, 20–22).

Yksi läpileikkaavimmista ja keskeisimmistä piirteistä Rousseauin filosofiassa on tämän tapaan käyttäminen luontokäsitetä eräänlaisena absoluuttina ja normatiivisena hyvänä. Rousseau on itse todennut, että hänen kaikessa tuotannossaan on aina ollut esillä kaksi periaatetta. Ensimmäinen luonto tekee ihmisen onnelliseksi ja hyväksi, mutta sivilisaatio turmelee tämän ja tekee ihmisen onnettomaksi. Toiseksi ihmisluonto on takaisinkulkematon, eli paluuta ”jaloon villiin” ei ole. Etenkin näistä ensimmäinen vaikuttaa toistuneen Rousseauin kirjoituksissa usein. Siitä, mitä Rousseau ”luonnolla” itseasiassa tarkoitti, on esitetty lukuisia erilaisia näkökulmia, minkä lisäksi on mahdollista, että myös Rousseau itse käytti ”luontoa” vaihtelevin merkityksin. Kaiken kaikkiaan Rousseauin ”luonto” ja ”luonnontila” ovat kuitenkin ymmärrettävissä ikään kuin primitiivisinä, orgaanisina (vastakohtana institutionalisoituneelle) ja puhtaina (vastakohtana korruptoituneisuudelle). Toisin sanoen Rousseauin ”luonto” voidaan nähdä kulttuurin ideaalina vastakohtana ja -voimana. (Lähde 2008, 15–66, 86–123.) Mielestäni on kuitenkin absurdia olla huomioimatta, että Rousseauin ”luonto” voi tarkoittaa myös yksinkertaisesti luontoa ympäristönä. Lisäksi on myös syytä problematisoida, missä määrin rousseaulaisen ”luonnollisuuden” ja ”luonnottomuuden” perusta nojasi vain niihin todellisuuden aspekteihin, joista hän piti tai ei pitänyt, kuten esimerkiksi Simpson (2007, 133) on omassa analyysissään tuonut esiin.

Emile, eli kasvatuksesta

Emile on luonteeltaan kasvatustieteen ja poliittinen. Rousseau aloittaa teoksen toteamalla, että sen oli alun perin tarkoitus olla vain lyhyt kasvatustieteen ystäväkäsikirja, mutta aihe tempaisi hänet mukaansa. Teos on rakennettu kuvitteellisesta orpopojasta, Emilestä, kertovan kehystämällä, jossa Rousseau itse on tämän pojan opettaja tai tuutori. *Emilen* pääteesi on luontoa myötäilevä kasvatustieteen, jolla pyritään vähimmäistämään yhteiskunnan aiheuttama rakkautuminen ihmisessä. Näin ollen teos jatkaa osittain samoista aihealueista kuin niin ikään vuonna 1762 ilmestynyt *Yhteiskuntasopimuksesta*-teos. Kasvatustieteen lisäksi *Emile* käsittelee myös muita yhteiskunnallisia teemoja, kuten yhteiskunnan ja luonnon suhdetta sekä esimerkiksi uskontoa ja naisen asemaa.

Olen jakanut tämän luvun karkeasti kahteen alalukuun, joissa käsittelen, mitä voidaan pitää nykyajan kasvatustajatteluun mittapuulla mitattuna Rousseauin filosofian arvojen ja kasvatuskäytäntöiden ansioina ja mitä eräänlaisina heikkouksina. Mitkä ovat sellaisia oivalluksia, joita voidaan arvostaa kasvatuksessa tänäkin päivänä? Mitkä ovat niitä mietteitä, joita ei kenties voida pitää enää soveliaina? Esittelen Rousseauin ajatukset varsin suoraviivaisesti, sellaisena kuin ne ovat teoksessa esitetty, mutta kuitenkin oman aikamme näkökulman kautta, nojaten etenkin esille tuotuun perusopetuksen opetussuunnitelmaan sekä omaan käsitykseeni ajastamme kasvatustehokkuuden ja -käytäntöineen. Avaan lisäksi omia näkemyksiäni vielä tarkemmin seuraavassa luvussa.

Emilen kolme meriittiä

Emile on jaettu viiteen osaan, jotka edustavat kukin lapsen eri kehitysvaiheita. Ensimmäinen ”kirja” käsittelee varhaislapsuutta, toinen lapsuutta, kolmas varhaisnuoruutta ja neljäs nuoruutta. Viides kirja käsittelee varhaisaikuisuutta ja avioliittoa sekä etenkin tytön ja naisen kasvatusta ja asemaa yhteiskunnassa. Lapsuuden jako toisistaan poikkeaviin kehitysvaiheisiin sekä siitä seuraava, kullekin kehitysvaiheelle sopiva, oma kasvatustieteologiansa voidaan ajatella olevan Rousseauin ensimmäinen meriitti. Hän toteaa jo alkupuheessa, että moni vaivaa päätään sillä, mitä opettaa lapselle kysymättä, mitä tämä on valmis oppimaan. (Rousseau 1762/2019a.) Kehitysvaiheiden erottelun voidaan katsoa vaikuttaneen myös myöhempiin merkittäviin kasvatustajattelijoihin, kuten Jean Piaget’n tai Lev Vygotskyyn (esim. Goncalves 2013, 82). Yhä tänäkin päivänä kasvatusta jaetaan kehitysvaiheisiin ja niille ominaisiin kasvatustieteellisiin varhaiskasvatuksesta aikuispedagogiikkaan.

Ensimmäisessä kehitysvaiheessa, varhaislapsuudessa, on Rousseauin mukaan tärkeintä mahdollistaa lapselle hyvä fyysinen, motorinen ja aistillinen kehitys terveyden ja kyvykkyyden edistämiseksi. Rousseau vastusti voimakkaasti kapaloitusta, joka ei antanut lapselle tilaa liikkua vapaasti. Hän myös pohti, että ruumiin karaisu ja totuttaminen luonnon ankaruuksiin, kuten erilaisiin sääolosuhteisiin, nälkään ja janoon, olisi sopivissa määrin perusteltua, jotta lapsi pärjäisi paremmin myöhemmällä iällä. En ole täysin vakuuttunut lapsen pitämisestä nälässä ja janossa, mutta jääkin epäselväksi, mitä Rousseau tarkoittaa ”sopivalla” määrällä. Toisaalta pienet lapset nukkuvat Pohjoismaissa usein ulkona pakkasessa, eikä tässä ole mitään väärää. Rousseau mainitsee myös, että kaiken sen, minkä lapsi voi itse tehdä, hänen myös tulee antaa tehdä itse. Näin lapsi saa ensimmäiset viitteet todellisuuden kausaliteeteista huomatessaan tekojensa seuraukset. Rousseau menee väitteissään niinkin pitkälle, että mikäli tulkitset lapsen haluavan esimerkiksi jotakin esinettä, niin kauan kuin tämä ei kykene itse liikkumaan, tulee lapsi viedä esineen luokse, eikä toisin päin. (Rousseau 1762/2019a, 116–138.) Pidän tätä viimeistä oivallusta varsin mielenkiintoisena.

Rousseau kritisoi suuresti aikansa tapaa jättää lapsen imetys erilliselle imettäjälle (Rousseau 1762/2019a, 116–138). Hän kannustaa teoksessaan äitejä imettämään omat lapsensa ja pitää sitä jopa moraalisen yhteiskunnan ensiaskelena. Imetyksen on psykologisissa tutkimuksissa todettu vahvistavan äidin ja lapsen välistä suhdetta (esim. Krol & Grossmann 2018), joten Rousseauin voidaan katsoa olleen niiltä osin oikeassa. Toisaalta Rousseau perusteli imetystä ensisijaisesti moraalilla ja sen koulumisena, ei äidin ja lapsen välisen kiintymyssuhteen vahvistamisena. Lopulta jääkin hieman epäselväksi, miten imetys ja moraalit linkittyvät toisiinsa. Toisaalta Rousseau piti

yleisesti ottaen luonnollista ja luonnonmukaista toimintaa moraalisenä, joten päättelyketju on siinä nähtävillä.

Toisen kehitysvaiheen, lapsuuden, tulisi jatkaa varhaislapsuuden pedagogiikkaa keskittyen kirjallisuuden sijaan fyysiseen, motoriseen ja aistilliseen kasvatukseen. Tässä kehitysvaiheessa mukaan voidaan ottaa mukaan kuitenkin myös moraalikasvatusta, mutta sen tulee olla tiukasti negatiivista. Tällä Rousseau tarkoittaa sitä, ettei moraalisia dogmeja tule indoktrinoida lapseen (positiivinen moraalikasvatus), sillä tämä on liian nuori vastaanottamaan vaikeita konsepteja. Sen sijaan oikea moraalitaju tulee teoista ja näiden seurauksista⁴. Rousseau kannattaa muutenkin esimerkiksi pohjautuvaa⁵ kokemuspohjaista oppimista niin sanotusti teoreettisen opetuksen sijaan. Kasvatuksen tulisi tapahtua interaktiossa ympäröivään maailmaan. Poikkeuksena tähän on geometria, jonka Rousseau ajatteli tukevan lapsen hahmotuskykyä ja siten interaktiota maailman kanssa. (Rousseau 1762/2019a, 139–196.) Rousseauin kasvatusteoriat ovatkin nähdäkseni varsin perusteltuja. Vilkasta lasta on vaikea saada pysymään aloillaan, jotta tämä opettelisi ulkoa maailman mysteerejä. Kun todellinen maailma on koettavissa kaikin ruumiillisin aistein, miksi siitä tulisikaan oppia tässä vaiheessa ainoastaan kirjoista? Rousseau painottaa myös leikkiä ja lapsen onnellisuuden vaatimista (Rousseau 1762/2019a, 139–196). Leikkiä pidetään nykyisinkin oleellisena ja kriittisenä osana lapsen kehitystä (esim. Anderson-McNamee & Bailey 2010).

Etenkin toisessa kehitysvaiheessa on Rousseauin mukaan ehdottoman tärkeää välttää lapsityrannien syntyminen, joille kaikki annetaan ja silotellaan eikä mitään vaadita. Sen sijaan lapselle tulee antaa vain mitä tämä tarvitsee, eikä koskaan mitä tämä haluaa (Rousseau 1762/2019a, 144–146). Pidän myös tätä Rousseauin näkemystä perusteluineen vakuuttavana ja onnistuneena sekä nykypäivän kasvatuskontekstiin soveliaana.

Teoreettinen opetus tulee Rousseauin järjestelmässä mukaan kolmannessa kehitysvaiheessa, varhaisnuoruudessa, jolloin lapsi alkaa osoittaa järjen ja logiikan merkkejä. Tällöin voidaan ottaa mukaan niin sanotusti teoreettinen viisaus. Tieteiden ja kielten opiskelu herättää uteliaisuuden ja tarpeen tutkia ympäröivää maailmaa uudella tavalla. Rousseau katsoo myös lapsen parhaaksi jonkin ammatin tai pikemminkin käsityötaidon harjoittelun, joka vahvistaa koordinaatiota sekä pitää mielen nöyränä itseään ja muita kohtaan, kun nuori ihmisenalku huomaa, miten maailma rakentuu vain työskentelyn kautta⁶, ei itsestään. (Rousseau 1762/2019a, 197–225.) Jälleen kerran koen näiden Rousseauin näkemysten olevan perusteltuja sekä hyödyllisiä myös nykyajan kasvatuskontekstissa.

Nuoruus, joka on kehitysvaiheista neljäs, on erityisesti emotionaalisen, moraalisen, sosiaalisen ja esteettisen kasvun kausi. Tuona aikana on tärkeää kehittää tunnetajua ja sosiaalista kyvykkyyttä kohdata kanssaihmiä sekä vahvistaa sellaisia moraalisia ominaisuuksia, kuten ystävällisyys ja sympatia. Tämä on niin sanottua sielun ja sydämen kasvatuksen aikaa, siinä missä edelliset kasvukaudet ovat tähänneet ruumiin ja mielen kasvuun. Tavoitteena on saattaa maailmaan kelloinen ja ideaali yhteiskunnan jäsen. (Rousseau 1762/2019a, 226–321.) Näen tässä samaa yleisyyttä kuin opetussuunnitelman pyrkimyksissä kasvattaa kohti totuutta, hyvyyttä, kauneutta, oikeudenmukaisuutta ja rauhaa.

---

⁴ ”He breaks the window of his room; let the wind blow upon him night and day --.” (Rousseau 1762/2019a, 154.)

⁵ ”Remember you must be a man yourself before you try to train a man; you yourself must set the pattern he shall copy.” (Rousseau 1762/2019a, 150.)

⁶ ”Man in society is bound to work; rich or poor, weak or strong, every idler is a thief.” (Rousseau 1762/2019a, 217.)

Kehitysvaiheiden lisäksi *Emilessä* esitelty kasvatustietologia on muutoinkin erityisen lapsilähtöistä. Kun ajatellaan kutakin kehitysvaihetta, Rousseau pyrkii kasvattamaan lasta vain sen verran, kuin tämä pystyy kasvatusta vastaanottamaan, eli kasvatusta tapahtuu lapsen ehdoilla, eikä lapsen mittapuuna voi olla aikuinen. (Rousseau 1762/2019a.) Lapsilähtöisyys on kenties yksi läpileikkaavimmista piirteistä ja periaatteista nykykasvatuksessa. Kuten esimerkiksi Tähtinen ja Katajamäki (2020) ovat todenneet, lapsikeskeisestä kasvatustietologiasta on tullut osa valtavirtakasvatustietologiaamme, mutta vielä Rousseauin omana aikana tämän ajatukset olivat aikalaisilleen varsin radikaaleja. Pidänkin lapsilähtöistä kasvatusta Rousseauin toisena meriittinä.

Tärkeä käsite Rousseauin kasvatustietologiassa on negatiivinen kasvatusta. Sen sijaan, että ”positiivisesti” asettaisimme lapsen tietyille poluille, jotka itse valitsemme, tulee meidän ”negatiivisesti” suunnata lapsi välttämään niitä polkuja, jotka turmelevat. Sen sijaan, että antaisimme lapselle liian varhaisessa vaiheessa ”positiivisia” totuuksia, on pyrittävä ”negatiivisesti” välttämään virhetulkintoja, jotka voisivat jämähtää myöhemmässä vaiheessa todellisen totuuden esteeksi. Tämä näkyy myös Rousseauin moraalkasvatuksessa, jonka mainitsin aiemmin. (Rousseau 1762/2019a.)

Kolmantena meriittinä Rousseauin ajattelussa pidän oikeanlaisen luontosuhteen kultivoimista. Tämä ei sinänsä nouse juurikaan esiin imperatiivina, vaan ”oikeanlainen” luontosuhde rakentuu kasvatuksessa ikään kuin itsestään luontoympäristössä aikaa viettämällä sekä lapsen omaa luontoa vaalimalla. Rousseauin mukaan lapsella onkin kolme opettajaa, joista yksi on luonto⁷. Koska opettajien opetukset eivät voi olla ristiriidassa keskenään ja koska luontoa ei voi kontrolloida, hän argumentoi, että koko kasvatuksen tulee pohjautua tuohon luontoon. Kuten jo Rousseautta itseään käsittelevässä alaluvussa totesin, ovat luonto, luonnollisuus ja luonnontila rousseaulaiselle filosofialle keskeisiä, joten eräänlainen luonnon ihailu onkin ilmeistä. Rousseau kehottaa läpi teoksen ihmistä ”palaamaan” omaan luontoonsa, ihmisen luonnolliseen luontoon. Hän näkikin luonnon ja luonnollisuuden absoluuttisena hyveellisyysnä. (Rousseau 1762/2019a; Tähtinen & Katajamäki 2020.) Tänä päivänä oikeanlaisen luontosuhteen rakentaminen ja vaaliminen voidaan ajatella jopa eksistentiaalisen tärkeäksi. Esimerkiksi kasvatustietologiassa Veli-Matti Värri (2014; 2018) on argumentoinut aiheesta paljolti, jonka lisäksi tämä tunnustetaan myös opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2014). Rousseaulaisessa kasvatuksessa lapsi viettäisikin paljon aikaa luonnossa ja ulkona, joka on varmasti omiaan rakentamaan parempaa luontosuhdetta.

Kriittisiä havaintoja *Emilestä*

Yleisesti ottaen suurin huomio ja kritiikki Rousseauin *Emilestä* kiinnittyy teoksen viidennen kirjaan, joka käsittelee tytön ja naisen kasvatusta. Teoksen naiskäsitystä ei voida pitää 2000-luvun yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen hengen mukaisena. Nainen on Rousseauin ajattelussa jossain määrin alisteinen ensin pojalle ja sitten miehelle. Teoksen ensimmäiset neljä kirjaa eivät oikeastaan ole lapsen kasvatuksesta yleisesti, vaan pojan. Vain viimeinen, viides, kirja käsittelee tytön ja naisen kasvatusta. Rousseau näki naisen tärkeimmäksi tehtäväksi äitiyden ja hyväksi vaimoksi omistautumisen. Nämä tehtävät hän perusteli luonnolla; synnytyksellä ja imetyksellä sekä niin kutsutuilla naisen luonnollisilla ominaisuuksilla. Siten kaikki tytön kasvatuksessa tähtääkin hyvään

---

⁷ Kaksi muuta ovat ihmiset ja olosuhteet.

aviopuolisoon ja hyvään äitiin. Tytön kasvatusta ei ole vaihtoehto pojan kasvatukselle vaan pojan kasvatusta täydentävä. Toisaalta mainittakoon, että pojalla on oma roolinsa aviomiehenä ja isänä, joka osaltaan täydentää tytön kasvatusta. Sukupuolille on asetettu rousseaulaisessa filosofiassa selkeät roolit ja Rousseau kritisoiakin esimerkiksi Platonin *Valtiossa* esittelemää näkemystä, ettei tytön ja pojan tai naisen ja miehen kasvatukselle tulisi tehdä eroa. (Rousseau 1762/2019a, 322–406.) Rousseauun ajattelu sukupuolista sekä niiden rooleista ja kasvatuksesta voidaan 2000-luvun postmodernissa yhteiskunnassa nähdä arveluttavana.

On kuitenkin syytä mainita, että Rousseau ei kaikesta huolimatta ajatellut naisten olevan ainoastaan täydellisiä objekteja miehille, vaan koki mies- ja naissukupuolten täydentävän toisiaan luonnon osoittamalla tavalla. Vaimon ei kuulunut olla aviomiehelleen silkka palvelija vaan kumpu-pani, puolet kokonaisuudesta. (Rousseau 1762/2019a, 322–406.) Kimmo Kontio (2012, 212–213) on päätenyt vastaavanlaisiin johtopäätelmiin omassa väitöskirjassaan. Kontion mukaan Rousseau ei esitä kahta erillistä normatiivista kasvatustietologiaa pojalle ja tytölle, vaan *Emile* ja teoksen kuvitteellinen tyttölapsi Sophie kasvatetaan toisilleen. Molemmat voivatkin saavuttaa täydellistymisensä vasta toisen kautta⁸. Näin ollen voidaan siis argumentoida, että myös poika ja mies voidaan nähdä tietyllä tavalla alisteisena tytölle ja naiselle. Tämäkään ei kuitenkaan tunnu sovelialta nykyajan kasvatustieteissä.

Toinen merkittävä kritiikki, jonka esitän, on teoksessa esiintyvä voimakas idealismi. En kuitenkaan tarkoita tällä idealismilla sinänsä, sillä esimerkiksi perusopetuksen opetussuunnitelmaa voitaisiin myös kritisoida idealismista ylevine tavoitteineen. Tarkoitankin, että Rousseauun esittämä kasvatusta on mahdollista vain täydellisen ideaaleissa olosuhteissa, eikä sitä voi siksi pitää metodologisesti realistisena. Ollakseen kasvatusteoreettinen ja -filosofinen metodologia Rousseauun *Emile* on sinänsä varsin toteuttamiskelvoton, sillä esimerkiksi maalle muuttaminen lapsen kasvattamiseksi ei monelle välttämättä ole vaihtoehto, vaikka Rousseauun näkemyksen mukaan lasta ei voi kasvattaa hyvin kaupungissa, jossa turhamaisuus ja sivistys turmelee tämän (Rousseau 1762/2019a, 116–138). *Emile* onkin siis varsin kömpelö universaalina kasvatustieteiden teoriana, mikäli se sellaiseksi haluttaisiin taivuttaa. Tätä väitettä puoltaa erityisesti 2000-luvun kasvatustieteiden kontekstista käsin tarkasteltuna esimerkiksi juuri se, miten Rousseauun sukupuolikäsitys ja -roolit sekä niiden mukainen kasvatusta sotiivat nykyajan moniarvoista ja sukupuolten moninaisuutta sekä niiden välistä tasa-arvoa vaalivaa diskurssia vastaan. Rousseauun ajatukset ovat lisäksi kohdistettu lähinnä yläluokkaisille⁹, vähintäänkin ylemmän keskiluokan kansalaisille, mikä osin sori-taa myös Rousseauun omaa luonnontilaisen maailman yhdenvertaisuuden ihannointia. Näin ollen *Emile*ssä esiintyvät menetelmät kokevat heti perusteellisen kolauksen niiden luotettavuudessa ja toimivuudessa, mikäli ne eivät ole yleistettävissä.

Konklusio sekä muita huomioita Rousseauun ja *Emile*stä

Tarkasteluni perusteella Rousseauun *Emile*stä voitaneen kiteyttää teoksen sisältävän kolme nykyajan näkökulmasta merkittävää kasvatustieteilijäominaisuutta: 1) lapsen kehitysvaiheiden erottelu ja siihen

---

⁸ ”Lopulta on selvää, että *Emile* ja Sophie ovat mitä suurimmassa määrin toisistaan riippuvaisia, niin ettei kumpikaan kykene elämään täyttä ihmisyyttä yksinään.” (Kontio 2012, 213.)

⁹ ”The poor man has no need of education.” (Rousseau 1762/2019a, 125.)

liittyvä 2) kehitysvaiheiden mukainen lapsen ehdoilla tapahtuva leikkiä ja onnellisuutta korostava kasvatusta sekä 3) ihmisen luontosuhteen kultivointi. Toisaalta Rousseaut voidaan myös anakronistisesti syyttää sovinismista, seksismistä ja elitismistä. Etenkin viimeiseen näistä sopiva vastaus lienee, ettei Rousseau tarkoittanutkaan teosta yleiseksi kasvatustaoppaaksi, vaan poliittiseksi manifestiksi sekä yksilöille eikä yhteiskunnalle kohdennetuksi kasvatustilaksi, jonka tärkein piirre myös Rousseau (1762/2019a, esim. 114–115) itsensä mukaan on aikalaiskritiikki. Tähän kritiikkiin liittyy olennaisesti myös filosofin huoli perhearvojen murenemisestä. Rousseau piti niin sanotusti perinteisiä perhearvoja tärkeinä, joka kenties selittää selkeitä ja jyrkkiä sukupuolirooleja (esim. Kontio 2012, 180). Näin ollen Rousseauin teosta ei oikeastaan voida erottaa kontekstistaan, vaan siitä voidaan ainoastaan poimia arvokkaita ideoita. Rousseau myös tunnistaa itse kasvatustieteen menetelmien soveltumattomuuden yleiseksi metodologiaksi jo teoksen alkupuheessa¹⁰ eikä Rousseau ole luvannut teoksessaan muuta kuin omat näkemyksensä¹¹. Tämä tiettyllä tavalla vesittääkin aiemmin esittämäni kritiikin siitä, kuinka *Emile* on universaalina kasvatustieteenä vähintäänkin kömpelö.

Mitä tulee Rousseauin sovinismiin ja seksismiin, on selvää, ettei filosofin nais- ja sukupuolikäsitteet ole oman aikamme hengen mukainen. Vaikka toisaalta puolustankin teosta toteamalla, ettei sitä voida täysin erottaa ajastaan ja kontekstistaan, on siitä huolimatta perusteltua kysyä, miten määrittänyt filosofin – tai kenen tahansa – ajatuksien arvo, jos ne ovat osin niin sanotusti aikaansa edellä, mutta toisaalta kuitenkin varsin ajassa kiinni. Minulla ei ole tähän vastausta, enkä usko, että lopullista vastausta on oikeastaan kukaan. Jokainen meistä syntyy ja kasvaa tiettyyn aikaan ja siten sille ominaisille ajattelun suuntauksille alttiiksi. Se, että kykenee suhtautumaan kriittisesti ja esittämään vaihtoehtoja edes osalle vallitsevista paradigmoista on nähdäkseni koko ihmiskunnan kasvun kannalta olennaista ja merkittävää, eli meriitti sinänsä. Loppujen lopuksi kaikki ihmiskunnan historian aikana esitetyt ajatukset ovat vain yksittäisten ihmisten yksittäisiä näkökulmia yksittäisiin asioihin, eikä mitään lopullista filosofiaa minkään todellisuuden osan, saati sitten koko todellisuuden suhteen välttämättä ole. Tämä koskee myös kaikkia ideologisia paradigmoja, joiden diskurssia seuraava sukupolvi tuntuu aina jossain määrin muuttavan.

Todetakseni vielä muutaman huomion Rousseauin *Emilestä* on ensinnäkin syytä mainita Rousseauin (1762/2019a) tekstistä paistava jako ihmisen ja kansalaisen välillä. Meidän tuleekin valita, kumman kasvatukseen tähtääme ja tämän linssin lävitse tarkasteltuna esimerkiksi perusopetuksen opetussuunnitelma näyttää mielestäni tähtäävän ensisijaisesti onnistuneeseen kansalaisen kasvatukseen, jossa itse ihminen kaikessa ainutlaatuisuudessaan jossain määrin sivuutetaan. Kansalainen-ihminen-dikotomia on kuitenkin mielestäni erinomainen lähtökohta mille tahansa yhteiskuntafilosofialle ja se nähdäkseni välttää esimerkiksi [yksilön]vapautta koskevat käsitteelliset kiistakapulat. Ihminen on luonnostaan vapaa, kansalainen ei. Eikä se ole välttämättä huono asia. Kuten esimerkiksi Rousseauin (1762/2019b) yhteiskuntasopimusteoria esittää, ovat ihmiset antaneet osan luonnontilan vapauksistaan yleistahdolle ja saaneet siten kansalaisille kuuluvia oikeuksia

---

¹⁰ ”Thus one kind of education would be possible in Switzerland and not in France; another would be adapted to the middle classes but not to the nobility.” (Rousseau 1762/2019a, 115.)

¹¹ ”You will tell me ”This is not so much a treatise on education as the visions of a dreamer with regard to education.” What can I do? I have not written people’s ideas of education, but about my own. My thoughts are not those of others; - - If I fail to fulfil this promise, no doubt I am to blame; but if I fulfil my promise, it is your own fault if you ask anything more of me, for I have promised you nothing more.” (Rousseau 1762/2019a, 114–115.)

vapauksien tilalle. Rousseau ajatteli, että yhteisössä elävä ihminen välttämättä tarvitsi yhteiskuntaa ratkaistakseen yhteisössä esiintyviä ongelmia. Tähän kuuluu esimerkiksi yhteisön työskentely yhteisen hyvän eteen, mutta toisaalta myös nauttiminen yhteisistä eduista.

Toiseksi haluan vielä palata luonnollisuuden teemaan ja oikeanlaisen luontosuhteen kultivoimiseen. Lähestyn tätä Rousseauin luonnollisesta teologiasta ja savoijilaisen apupapin uskontunnustuksesta (Rousseau 1762/2019a, 262–321) käsin. *Emilen* neljännessä kirjassa on osuus, joka kertoo fiktiivisen tarinan savoijilaisesta apupapista ja tämän uskontunnustuksesta, jonka kautta Rousseau argumentoi oman järkeen ja kokemukseen perustuvan luonnollisen uskontonsa puolesta. Rousseau kritisoi modernia materialismia sekä katolisen kirkon dogmeja pitäen omaa luonnollista teologiaansa vastauksena näille ja tarjoten ihmisille toisenlaista orientaatioperustaa (Kontio 2012, 132–133). Uskontunnustus pyrkiikin tekemään sovinnon luonnon ja modernin kulttuurin ihmisen välille, joka alkaa luonnosta vieraantumisen hyväksymisestä (Kontio 2012, 134).

Uskontunnustus koostuu kolmesta artiklasta. Näistä ensimmäinen on perustelu vapaalle autonomiselle subjektille. Rousseauin mukaan tahto on olevaisuuden liikuttaja. Toisessa artiklassa hän kuitenkin myöntää, ettei tiedä ratkaisua sille dualismille, miten idealistinen tahto liikuttaa materialistista maailmaa. Rousseau kuitenkin argumentoi kaikkialta luonnosta löytyvän harmonisen ja teleologisen järjen puolesta, joka puolestaan todistaa hyvän korkeamman tahdon, Jumalan, olemassaolon. Kolmannessa artiklassa Rousseau perustelee immateriaalisen sielun olevan omatunnon lähde, joka kytkee ihmiset Jumalaan. Omatunnon intressinä on moraalinen järjestys, mikä on usein konfliktissa ruumiin himojen kanssa. Rousseau toteaa, että vaikka omaa luontoaan ei voi valita, on silti mahdollista valita, kultivoiko omatuntoaan vai alistuuko himojen valtaan, mikä avaa ”toisen elämän” mahdollisuuden. (Kontio 2012, 136–167.)

Vaikka Rousseau pyrkiikin todistamaan uskontunnustuksessaan Jumalan olemassaolon, vaikuttaa hän monilta osin hylänneen kristilliset opetukset sellaisenaan. Rousseau huomauttaakin *Emilessä*, että niin sanottu oikea uskonto on varsin usein puhtaasti maantieteellinen kysymys oikeaoppisuuden tai oikeanlaisen hurskauden sijaan. Rousseau kysyy, onko turkkilaiset oikeutettuja vaatimaan kristityiltä samaa kunnioitusta Muhammedille kuin mitä kristityt vaativat juutalaisilta Jeesukselle. (Esim. Rousseau 1762/2019a; Simpson 2007.) Nähdäkseni uskontunnustuksesta on kuitenkin löydettävissä oivallisia aineksia luontosuhteen kultivointiin. Ottamatta kantaa Jumalan olemassaoloon tai idea-materia-dualismin väliseen konfliktiin, on toteamus omatunnon kultivoinnista ruumiin himoja vastaan mielestäni erinomainen lähtökohta luontosuhteen parantamiselle. Esimerkiksi jo mainittu Värri (2014) on tuonut esiin, ettei riitä, että pyrimme ratkaisemaan ilmastonmuutoksen teknisenä ongelmana, vaan meidän on oleellisesti pystyttävä muuttamaan vinnoutunutta luontosuhdettamme. Tulkitsen Rousseun ”toisen elämän” mahdollistavan tämän. Rousseau pitää luonnon järjestyksessä ihmistä ensisijaisena (Kontio 2012, 148), mutta tästä ei suinkaan pidä vetää johtopäätöstä, että luonto olisi ihmisen vapaasti turmeltavissa. Näkisin, että omatuntoa kultivoimalla ja luontoa kunnioittamalla myös luontosuhtemme parantuisi. Ruumiin himoille alistuminen yhdessä luonnosta vieraantumisen kanssa vaikuttaisi aiheuttavan hypermaterialistisen kulttuurin kukoistuksen, joka on planeetan kantokyvyn kannalta kestäväntöntä. Omatunnon kultivointi on myös yhteiskunnallisen moraalien ja rauhan kannalta oleellista.

Kokonaisuudessaan Rousseauin *Emile* on vaikuttava teos ja siitä on löydettävissä oivallisia kasvatustilanteita ja näkemyksiä myös tämän päivän kasvatustilanteisiin. Se tarjoaa myös

kasvatusthistoriallista näkökulmaa ja kontekstia, johon nykyajan kasvatusta voidaan verrata. Tämän lisäksi Rousseau'n luontoajattelu tarjoaa nähdäkseni avaimia uudenlaisen luontosuhteen kehittymiseen. Vaikkemme ehkä voikaan palata takaisin luontoon, on se oikeanlaisella tahdolla ja toiminnalla löydettävissä edestämme uudelleen. Henkilökohtaisesti suosittelen jokaista kasvatustajattelijaa sekä muitakin aiheesta kiinnostuneita perehtymään tähän kasvatustilofosofian klassikkoon ja haastamaan itseään löytämään niitä sovellettavissa olevia aspekteja oman ajan yleistahdon mukaisiin normeihin.

Kirjallisuus

- Anderson-McNamee, J. K. & Bailey, S. J. 2010. *The Importance of Play in Early Childhood Development*. Montana State University Extension, 4(10), 1–4.
- Darling, J. 1993. *Child-centred Education and Its Critics*. Newbury Park, Kalifornia: SAGE Publications Ltd.
- Goncalves, M. 2013. *Changes of Perspective Introduced by Rousseau in Educational Practice*. American International Journal of Social Science Vol. 2 No. 1, 82–85.
- Hakanen, T., Myllyniemi, S. & Salasuo, M. 2019. *Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatuftimus 2018*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö / Valtion liikuntaneuvosto / Valtion nuorisoneuvosto / Nuorisotutkimusverkosto.
- Kenny, A. 2010. *A New History of Western Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kokko, S. & Martin, L. (toim.) 2023. *Lasten ja nuorten liikuntakäyttätyminen Suomessa: LIITU-tutkimuksen tuloksia 2022*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2023:1.
- Kontio, K. 2012. *Luonto ja sivistys Jean-Jacques Rousseau'n kasvatustajattelussa: Tutkielma Émilestä*. Tampere: Juvenes Print.
- Krol, K. M. & Grossmann, T. 2018. *Psychological effects of breastfeeding on children and mothers*. Bundesgesundheitsbl 61, 977–985.
- Lähde, V. 2008. *Rousseau's Rhetoric of Nature: A Study on Discourse on Inequality*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Opetushallitus. 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki.
- Rousseau, J.-J. 1762/2019a. *Emile, or On Education*. Teoksessa J.-J. Rousseau, *The Social Contract & Emile* (Kääntänyt: B. Foxley). Praha: E-artnow, 113–406.
- Rousseau, J.-J. 1762/2019b. *The Social Contract*. Teoksessa J.-J. Rousseau, *The Social Contract & Emile* (Kääntänyt: G. D. Cole). Praha: E-artnow, 13–112.
- Sihvonen, E. 2016. *Huoli kadonneesta vanhemmuudesta 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa: lasten kasvatust ja vastuullinen vanhemmuus*. Kasvatust & Aika 10 (5), 72–86.
- Simpson, M. 2007. *Rousseau: a Guide for the Perplexed*. Lontoo: Bloomsbury Publishing Plc.
- Tähtinen, J. & Katajamäki, T. 2020. *Rousseau – luonto ja kasvatust lapsen kasvun mahdollistajana ja muokkaajana*. Kasvatustuksen historian ENSYklopedia. https://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/Rousseau%20ihkalopullinen%2017%20kes%C3%A4%202020_6.pdf
- Värri, V.-M. 2014. *Halun kultivointi ekologisen sivistystuksen mahdollisuutena*. Teoksessa A. Saari, O.-J. Jokisaari & V.-M. Värri (toim.) *Ajan kasvatust: kasvatustilofosofia aikalaiskritiikkinä* (s. 87–122). Tampere: Tampere University Press.

Värri, V.-M. 2018. *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

Warner, J. M. 2015. *Rousseau and the Problem of Human Relations*. Penn State University Press.

Jonne Talonen on kasvatustieteen maisteriopiskelija Turun yliopistossa.